

ОПИТУВАЛЬНИК СВІТОГЛЯДНОЇ ПЛАСТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

QUESTIONNAIRE OF PERSONAL WORLDVIEW'S PLASTICITY

У дослідженні висвітлено апробацію і результати розроблення опитувальника світоглядної пластичності особистості. Стаття розкриває процес теоретичного обґрунтування доцільності здійсненої роботи, особливості емпіричної апробації методичного інструментарію та підтвердження надійності опитувальника на етапі статистичної обробки результатів. Актуальність розроблення інструменту для виміру пластичності світогляду зумовлена відсутністю або малою кількістю надійних методик для дослідження функціональних характеристик світогляду – його цілісності й пластичності.

У роботі констатовано достатню надійність апробованого опитувальника світоглядної пластичності завдяки застосуванню методів перевірки надійності частин тесту (надійність половинного розщеплення методики) та проведення повторного тестування з подальшим встановленням кореляції між пілотажним і ретестовим дослідженням. Статистично підтверджено внутрішню узгодженість опитувальника і його ретестову надійність. Призначення опитувальника як інструменту, спрямованого на визначення світоглядної пластичності особистості, було підтверджено завдяки очевидній і конкурентній валідності. Розглядаються п'ять основних факторів світоглядної пластичності, які були виділені внаслідок проведеного факторного аналізу: світоглядна пластичність (показник інтенції особистості до проявів пластичності в разі переосмислення життєвого досвіду і світоглядних орієнтирів), світоглядна критичність (як здатність до раціонального і критичного переосмислення світоглядних переконань у ході життєдіяльності), світоглядний ідеалізм (орієнтованість особистості на цінності й ідеали на своєму життєвому шляху), світоглядний песимізм (превалювання фіксації на негативному минулому досвіді на протизвагу позитивній перспективі на майбутнє) і світоглядна принципність (наявність базових переконань, принципів і цінностей, які не підлягають зміні незважаючи на зовнішні події мінливого світу). Остаточний варіант структури опитувальника світоглядної пластичності особистості (ОСП, «Опитувальник світоглядної пластичності»)

містить 32 питання, які становлять п'ять шкал авторського опитувальника. За допомогою сумарного показника за п'ятьма шкалами визначається загальний показник світоглядної пластичності.

Ключові слова: світогляд, пластичність, критичність, принципність, ідеалізм, песимізм.

The study highlights the approval and results of the worldview's plasticity questionnaire. The article reveals the process of theoretical substantiation of this work expediency, empirical approbation of the methodological tool and confirmation of the its reliability at the stage of statistical processing. The necessity of a questionnaire for measuring worldview plasticity is due to the absence or small number of reliable methods for researching the functional characteristics of worldview – its integrity and plasticity.

The sufficient reliability of the tested worldview plasticity questionnaire was established due to the checking the reliability of the test's parts and conducting repeated testing (with the subsequent establishment of a correlation between pilot and retest research). The internal consistency of the questionnaire and its retest reliability were statistically confirmed. The purpose of the questionnaire as a tool aimed at determining the worldview plasticity was confirmed due to obvious and competitive validity. As a result of the conducted factor analysis five main factors of worldview plasticity are considered: worldview plasticity (intention to manifest plasticity when rethinking life experience and worldview landmarks), worldview criticality (as the ability to rationally and critically rethink worldview beliefs in the course of life), worldview idealism (an individual's orientation towards values and ideals throughout life), worldview pessimism (predominance of fixation on negative past experience instead of a positive perspective for the future) and worldview principledness (the presence of basic beliefs, principles and values that are not subject to change despite external events of the changing world). The final version of the questionnaire structure (QWP, "Questionnaire of worldview's plasticity") contains 32 questions that constitute the five scales of the questionnaire. The general indicator of worldview plasticity is determined with the help of the five scales total score.

Key words: worldview, plasticity, criticality, principledness, idealism, pessimism.

УДК 159.923.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.42.21>

Грушинова К.М.

аспірант кафедри загальної психології
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Актуальність проблеми дослідження.

Майже будь-яке самоздійснення особистості в різних сферах життєдіяльності й самореалізації зумовлене особливостями індивідуального світогляду. Сприйняття, трактування і переробка інформації із зовнішнього світу детерміноване рядом світоглядних переконань; те, яким чином людина живе і діє, видозмінюючи себе і навколишній простір, залежить від її цінностей і світоглядних установок. Очевидно, що більшість теоретичних і практичних проблем сучасної психології так чи інакше

пов'язані із індивідуальним світоглядом особистості.

Обираючи методично-інструментальну базу для визначення світогляду, дослідник стикається із проблемою багатоаспектності дефініції «світогляд» і складністю операціоналізації досліджуваного явища. Відсутність єдиного, надійного і валідного інструменту для дослідження світогляду особистості зумовлює необхідність використання різнопланових тестів і опитувальників, немов збираючи пазл світогляду. З одного боку, це провокує

виникнення сумнівів у формуванні цілісної дослідницької картини, оскільки в такій ситуації доводиться значною мірою покладатися на авторське бачення проблеми, дослідниця інтуїцію в підборі методичного інструментарію. З іншого боку, складність явища «індивідуальний світогляд», а також значимість його емпіричного вивчення в контексті благополуччя соціуму, обумовлює актуальність вибору надійного психологічного інструментарію для визначення світогляду.

Огляд літератури. Термін «світогляд» в психології включає систему загальних поглядів людини на реальний й ідеальний світи і закони їх функціонування, природу і суспільство, на власне місце людини в цьому світі, на ставлення людей до дійсності і себе, а також спричинені цими поглядами принципи пізнання, переконання, ідеали [5, с. 41–48].

Як можемо побачити, настільки комплексний феномен складно емпірично дослідити за допомогою одного методичного інструментарію. Однак в наш час існує ряд методик, які можуть бути використані з цією метою. Серед закордонних опитувальників слід відмітити Інструмент оцінки світогляду (WAI) за авторством М. Колтко-Рівера. Цей тест дозволяє оцінити виокремлені автором компоненти систем світоглядних поглядів; методика складається із шести шкал: шкала світоглядних переконань щодо мінливості людської природи, шкала суб'єктності або волі (волютаризм-детермінізм), ставлення до влади і авторитету, відношення носія світогляду до групи (індивідуалізм-колективізм), локус відповідальності, шкала метафізичного виміру світогляду (онтологічний спіритуалізм-матеріалізм). Методику пропонується використовувати в рамках психотерапевтичної практики [19].

Власний варіант опитувальника був запропонований Ш.Р. Вудард як спроба створення «всеохоплюючої» міри світогляду. Цей інструмент було розроблено на основі опрацювання раніше опублікованих тестів для виміру світогляду і трансформації виокремлених в попередніх напрацюваннях показників світогляду до малогабаритної тестової методики. Кінцевий результат опитувальника складається із 41 пункту, які утворюють п'ять факторів: доброзичливість й оптимізм, секуляризм, духовність, діяльність, ілюзія свободи волі [23]. Разом всі фактори утворюють комплексний показник світогляду (CWM).

В деяких дослідженнях в якості методу емпіричного визначення особливостей світогляду пропонується використовувати Q-методологію як альтернативу суто кількісному підходу, який допомагає виявити множинність смислів і внутрішню структуру світогляду, особистісних переконань в сфері метафізики, епістемології, людської природи, моралі і цінностей; резуль-

тати цього дослідження демонструють, як можливо використовувати Q-методологію для дослідження індивідуального світогляду особистості [22]. Зустрічаються і випадки використання проєктивних тестів з метою дослідження світогляду і пошуку сенсу буття як центральної лінії власного життя, зокрема застосування методики «Метафоричний девіз життя» [2].

Вітчизняні дослідники також пропонують свої варіанти тестового інструментарію, прямо чи опосередковано спрямованого на визначення індивідуального світогляду особистості. Призначений безпосередньо для дослідження світогляду тест-питальник «Фундаментальні світоглядні орієнтації особистості» за авторством М.В. Савчина. Тест призначений для виконання психотерапевтичних цілей і дозволяє психологу виявити загальні уявлення клієнта про власне Я, уявлення про інших людей, світ природи, життя і Бога [11]. Інструмент для дослідження релігійного світогляду був запропонований О.І. Кузнецовим. Авторська методика виявлення типу релігійного світогляду дозволяє визначити приналежність релігійного світогляду респондента до одного із таких типів: містичного, релігійного світогляду, агностичного типу світогляду, атеїстичного типу або атеїстично-агностичного типу релігійного світогляду [6]. Як можемо побачити, варіанти вітчизняних інструментів для визначення особливостей власне світогляду мають практично-психотерапевтичне спрямування або їх спрямування є обмеженим за цільовим спрямуванням. Існують вітчизняні методики, які повністю або частково можуть бути використані з метою дослідження світогляду. Зокрема, до їх числа можна включити опитувальник «Життєві завдання особистості» за авторством Т.М. Титаренко [13] і Опитувальник особистісної здійсненності О.С. Штепи [18]. Результатом використання зазначених методик в емпіричному дослідженні може стати виявлення особливостей світоглядних ставлень, самоставлення і взаємозв'язків особистості зі світом.

В інших психологічних дослідженнях, присвячених проблемі світогляду особистості, підбір методичних інструментів обумовлюється тією теоретичною структурою індивідуального світогляду, яку приймає дослідник. Наприклад, при визначенні світоглядних установок науковці використали надійні опитувальники для дослідження ціннісної сфери особистості, особливостей емоційного і поведінкового ставлення особистості до світу [21].

Тобто до проблеми операціоналізації світогляду можна підійти з іншого боку: визначити авторське трактування структури світогляду і добирати інструментарій для виміру кожної його складової. Аналіз літературних джерел дозволяє виокремити такі компоненти або

аспекти, елементи світогляду: переконання особистості (які утворюють змістовий аспект світогляду), ціннісний аспект, функціональний і структурний аспекти індивідуального світогляду [7]; метафізичні переконання, групові стосунки (ставлення до групи) і ставлення до авторитету, мінливість, суб'єктність і локус відповідальності [20, с. 3-58]; когнітивна, емотивна, установча компоненти індивідуального світогляду [15, с. 30-38]; переконання по відношенню до світу (світопереконання), саморозуміння («я-розуміння»), світоглядне ставлення (самоставлення і ставлення до навколишнього світу) [4]; ціннісні орієнтації і смисли [16, с. 188-191].

Попередній огляд теоретичних джерел дозволяє визначити, що безумовними елементами емпіричного аналізу в ході дослідження індивідуального світогляду є переконання і цінності особистості. Дослідження інших елементів світогляду особистості можна вважати наслідком скоріше індивідуального дослідницького підходу, оскільки єдиної усталеної психологічної структури світогляду виявлено не було, а різносторонність цього явища виключає можливість його всебічного розгляду в рамках одного емпіричного дослідження; більш доцільним нам вбачається окреслення лише тих сторін індивідуального світогляду, які можуть бути визначені в рамках конкретного дослідження. Однак якщо емпіричне дослідження визначених елементів світогляду стало можливим завдяки ряду перевірених тестів (тестування базових переконань, цінностей тощо), то визначення методичних корелятив функціональних характеристик світогляду, таких як його пластичність і цілісність, залишається відкритим дослідницьким питанням. З нашої точки зору, визначення цілісності світогляду особистості є задачею досліджень світогляду в рамках ідеографічного підходу, тоді як виявлення світоглядної пластичності є можливою задачею для реалізації в руслі номотетичного підходу досліджень. Тому метою нашого дослідження стала розробка авторського опитувальника світоглядної пластичності.

Методологія. Метою роботи є описання проведених процедур розробки і апробації психометричного інструменту визначення світоглядної пластичності. Ця мета розкрита через реалізацію таких дослідницьких завдань: опис розробки і доведення надійності опитувальника світоглядної пластичності; визначення остаточної внутрішньої структури опитувальника і його змістова інтерпретація; встановлення валідності розробленої методики. Гіпотеза дослідження передбачає припущення про можливість емпіричного визначення показника світоглядної пластичності особистості на основі застосування особистісного опитувальника.

З метою більш точного визначення конкретних маніфестацій світоглядної пластичності, які мають бути відображені в питаннях методичного інструментарію, було вирішено провести попереднє експертне опитування. Такий крок дозволяє визначити, що саме, на думку потенційних респондентів, може слугувати маркерами для виміру і визначення феномену світогляду особистості, його пластичності й відкритості. Опитування було проведено на вибірці із 34 експертів (відібрані на основі вимог до віку, професійної і сімейної самореалізації, рівня освіченості, що є передумовою наявності у них усталеного сформованого індивідуального світогляду). З оцінкою експертів було виокремлено категорії світогляду, які мають аналізуватися при дослідженні світоглядної пластичності (переконань, через які ця пластичність може проявлятися) – соціальні, духовні, естетичні, професійні, сімейні й світоглядні переконання в сфері людських взаєностосунків, культури міжособистісних взаємин.

Наступним етапом розробки опитувальника стала специфікація тесту. За результатами проведення експертного оцінювання було вирішено, що тест питань опитувальника має відображати ставлення особистості до широкого кола світоглядних питань (соціальні, сімейні, професійні світоглядні уявлення, духовні переконання тощо), а наскрізною, провідною характеристикою, яка об'єднуватиме ці питання, має стати світоглядна пластичність-ригідність (гнучкість-принциповість). Тобто всі питання опитувальника мали б так чи інакше відображати готовність потенційного респондента залишатися вірним власним переконанням і цінностям, світоглядним уявленням (на крайньому полюсі такої стратегії – виявляти світоглядну ригідність) або, навпаки, готовність змінювати власні світоглядні уявлення внаслідок отримання нового досвіду, відкритість до такого досвіду, здатність проявляти гнучкість, пластичність певних світоглядних уявлень. Згідно плану розробки опитувальника, для апробації попередньо було сформульовано 88 питань діагностичної методики, з розрахунком на те, що під час перевірки внутрішньої узгодженості питань можливі видалення частини пунктів опитувальника. В опитувальнику використано завдання з рейтинговою шкалою у формі тверджень.

Тестування методики було проведено на вибірці 140 осіб віком 18 – 37 років (91 жінка і 49 чоловіків) в 2021 році. В якості досліджуваних виступали студенти факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; інші особи віком 22-37 років. Всі досліджувані мають вищу освіту або є здобувачами вищої освіти ОС «бакалавр», «магістр»; в дослідженні брали участь психологи, працівники освітньої сфери, юристи, філологи, пред-

ставники творчих професій тощо. Методичний інструментарій дослідження учасникам було запропоновано заповнити в електронному режимі (тести оформлено в формі google). Емпірична частина дослідження включає такий тестовий інструментарій: авторський Опитувальний світоглядної пластичності; Шкала базових переконань Р. Янов-Бульман; «П'яти-факторний опитувальник особистості» в адаптації А.Б. Хромова; Самоактуалізаційний тест (САТ). Подальша статистична обробка даних включає методи: кореляційного аналізу, факторного аналізу, застосування коефіцієнта Альфа Кронбаха для визначення внутрішньої узгодженості тесту (SPSS 21.0).

Слід зауважити, що виокремлені характеристики вибірки дослідження спричинили ряд обмежень застосування даного опитувальника. По-перше, це невелика вибірка респондентів при апробації методики і відсутність стандартизації, отож рекомендація широкого застосування цього методичного інструментарію є недоцільним. Зважаючи на дане обмеження необхідно наголосити: створення цього світоглядного опитувальника обумовлено суто науковими цілями (визначенням світоглядних чинників психологічного благополуччя особистості в рамках нашого дослідження), а сам опитувальник має саме наукову, а не діагностичну спрямованість. По-друге, вибірка дослідження включає респондентів різного віку і різної професійної приналежності. Тут слід зауважити, що світоглядні характеристики є доволі універсальними, отож відсутність чітких вимог до віку і роду занять досліджуваних є скоріше перевагою, ніж недоліком. При цьому обов'язковою вимогою до участі в апробації методики була наявність вищої освіти (або її здобуття). Ця вимога мала забезпечити приблизну компетентність респондентів, наявність у них уявлень і переконань із широкого кола світоглядних питань.

Результати дослідження та наукова дискусія. Представлення результатів дослідження і опис надійності і валідності авторської методики ми почнемо із аналізу **внутрішньої узгодженості**. Для встановлення надійності методики по внутрішній узгодженості був застосований коефіцієнт Кронбаха, який являється мірою однорідності вимірювальної шкали [1]. Як правило, коефіцієнт альфа Кронбаха виявляє показники в межах від 0 до 1; чим ближче коефіцієнт альфа до 1, тим вища внутрішня узгодженість системи завдань, а прийнятними вважаються значення більші за 0,7 або 0,8 [10].

На першому етапі обробки результатів опитувальника аналізувалися всі розроблені 88 питань, які спрямовані на дослідження світогляду особистості. Показник альфа Кронбаха сягнув значення 0,892 – внутрішня узгодже-

ність тесту вже на цьому етапі був задовільною. Спочатку кількість питань опитувальника була скорочена внаслідок виключення пунктів з метою покращення показника Кронбаха до 62 питань; внаслідок проведеного факторного аналізу кількість пунктів кінцевого варіанту авторської методики було скорочено до 32 питань, отож показник внутрішньої узгодженості сягнув значення 0,822 для кінцевого варіанту Опитувальника світоглядної пластичності. Отримане значення можна брати до уваги, оскільки воно вище 0,8 [10]. Таким чином, ми можемо говорити про високий показник внутрішньої узгодженості нашої методики. Це означає, що питання чітко та точно допомагають визначити психологічний феномен, який розглядається в цій роботі.

Шляхом повторного тестування через п'ять тижнів (за свідченням деяких науковців, інтервал часу від трьох тижнів є достатнім для встановлення надійності методики) нами було встановлено показник **ретестової надійності** опитувальника [1]. В ході кореляційного аналізу між двома рядами даних (пілотажем і повторним тестуванням) було встановлено коефіцієнт кореляції, що становить 0,705(**) при високому рівні статистичної значимості, що свідчить про достатню надійність методики.

Також надійність тесту була підтверджена за допомогою ще одного способу – **перевірки надійності частин тесту**. В якості показника надійності використовувався коефіцієнт кореляції Спірмена-Брауна між двома половинами опитувальника (надійність половинного розщеплення). Кореляція між формами є задовільною (0,716), а показники коефіцієнту Кронбаха для обох частин є досить високими (0,73 і 0,65 відповідно). Коефіцієнт Спірмена-Брауна також є досить високим (0,834), а це означає, що за умови зменшення кількості завдань тесту він все-одно залишиться досить надійним. Таким чином, розроблений опитувальник можна вважати надійним.

З метою структурування висхідних даних, експериментально перевіреного і коректного виокремлення шкал опитувальника, було вирішено провести **факторний аналіз**. Для здійснення факторного аналізу опитувальника було дотримано такі умови даних: 1) Кількісно достатній розмір вибірки (розмір вибірки у випадку цього дослідження становить 140 осіб, що більше ніж вдвічі перевищує кількість пунктів опитувальника (після першого опрацювання результатів дослідження). Як ми вже зазначали, методику було розроблено для застосування в наукових, а не діагностичних цілях, отож стандартизація на більшій вибірці не є необхідною. 2) Представленість даних дослідження в інтервальної шкалі (дані цього дослідження представлені в інтервальної шкалі).

Здійснення факторного аналізу опитувальника почалося зі спроби створення факторної структури на основі 62 питань опитувальника. Після черги спроб і математичних розрахунків, а також якісного переосмислення пунктів опитувальника, ми зупинилися на варіанті опитувальника, у складі якого залишилося 32 питання. Слід зазначити, що, незважаючи на скорочення кількості пунктів опитувальника, було збережено принципи, зазначені нами раніше: 1) опитувальник в цілому спрямований на визначення світоглядної гнучкості (пластичності) – ригідності (принциповості); 2) питання опитувальника відображають ставлення особистості до різних аспектів життєдіяльності і відносяться до різних сфер буття людини – сімейної, духовної, професійної тощо. Після модифікації змістового наповнення методики, було повторно застосовано статистичні процедури факторного аналізу.

Було підтверджено, що застосування факторного аналізу є доцільним, оскільки: критерій КМО (Міра вибіркової адекватності Кайзера-Мейера-Олкіна) відповідає числовому значенню 0,672 (більше 0,5); показник статистичної значимості критерія сферичності Бартлетта наближується до нуля (0,000). На основі цих даних ми можемо відхилити нульову гіпотезу про відсутність зв'язків між обраними твердженнями, які б дозволили виділити їх до складу спільних факторів.

Подальша робота дозволила виокремити п'ять факторів, які мають достатні (більше 1) показники власних значень, й сумарний (кумулятивний) відсоток яких складає 51,8%:

З метою розподілу пунктів опитувальника між цими факторами були проаналізовані матриці компонент із метою визначення навантаження виокремлених змінних. В якості методу обертання факторів було обрано ортогональне обертання Варімакс. В остаточному варіанті методики до складу фактору 1 увійшло 10 пунктів опитувальника; факторів 2 і 5 – по 5 пунктів; факторів 3 і 4 – по 6 пунктів опитувальника.

Перша шкала дозволяє визначити власне «світоглядну пластичність». Явище пластичності в психології визначають як готовність швидко пристосовуватися до мінливих обставин навколишнього середовища [9]. У випадку

світоглядної пластичності ми можемо говорити про готовність особистості змінювати власні світоглядні переконання, уявлення на основі нового життєвого досвіду, бути відкритою до світу і отримання нової інформації із навколишнього середовища. Таким чином, світоглядну пластичність можна вважати тією особистісною характеристикою, яка дозволяє особистості залишатися відкритою системою, що знаходиться у взаємодії з навколишнім світом і постійно розвивається на основі нового життєвого досвіду.

Характеристикою, протилежною світоглядній пластичності, можна вважати **світоглядну ригідність**, тобто неготовність змінювати світогляд на основі нового життєвого досвіду, нових вимог світу до особистості. Слід зауважити, що світоглядну ригідність можна вважати відповідною поняттю когнітивної ригідності як неготовності до зміни власних уявлень, переконань і поглядів відповідно до нових вимог світу, зміни свого світогляду відповідно до нової інформації, якщо вона суперечить сформованій раніше картині світу [17]. У цьому випадку доцільно говорити саме про світоглядну ригідність, а не принциповість особистості: твердження, включені до складу цієї шкали свідчать саме про готовність-неготовність до зміни світогляду в процесі розвитку, і прояви світоглядної ригідності скоріше можуть бути свідченням бажання «йти легшим шляхом», небажанням цілеспрямованого особистісного розвитку і навіть схильності до конформної поведінки.

Даючи назву другій шкалі було вирішено використати термін **«світоглядної критичності»** – за аналогією із поняттям «критичного мислення» як здатності до наукового мислення, формування обміркованих, усвідомлених світоглядних уявлень і поглядів шляхом перебудови власного способу мислення відповідно до принципів рефлексивності і обґрунтованості [12]. Висока критичність світогляду, на прикладі шкали цього опитувальника, вказуватиме на здатність особистості осмислювати і узгоджувати певні стереотипні уявлення із науково перевіреною інформацією і власними спостереженнями із реального життя (ті ж респонденти, які отримують низькі бали за шкалою, будуть схильні до простого

Таблиця 1

Визначення числа факторів опитувальника

№ Компоненти (фактор):	Показник власних значень	% Дисперсії	Кумулятивний %
1	5,874	18,355	18,355
2	3,030	9,468	27,823
3	2,942	9,194	37,017
4	2,654	8,293	45,310
5	2,105	6,578	51,888

прийняття постулатів, наприклад, духовного або сімейного характеру, які переважають в рамках національної культури).

Докладний аналіз тверджень із третього фактору – шкали **«світоглядного ідеалізму»**, – дозволяє виявити, що їх об'єднує тенденція до керування високими ідеалами, тим, як має бути, а не тим, як є в реальності. Тобто загальним для цих тверджень є їх ідеалістична світоглядна спрямованість. В найбільш широкому сенсі терміном «ідеалізм» позначають філософську категорію, а також характеристику світогляду, для якого основною є переконання у первинності ідеї стосовно всього суцього, матеріального світу [3]. Таким чином, ідеалізм індивідуального світогляду особистості має позначати таку світоглядну позицію, при якій ідеали, уявлення про належний стан речей, мають займати пріоритетне місце в ціннісно-мотиваційній структурі особистості.

Твердження четвертого фактору (шкала **«світоглядного песимізму»**) відображають спрямованість особистості на «світоглядний песимізм» – світосприйняття особистістю реальності, орієнтоване на підкресленні негативних сторін буття, зневіри, фіксації на негативному минулому досвіду без віри у покращення ситуації в майбутньому [8, 14].

До складу останнього фактору увійшли п'ять пунктів опитувальника, які було вирішено об'єднати назвою **«світоглядна принциповість»**. Незважаючи на те, що в своїй дослідницькій роботі ми розглядаємо явище світоглядної пластичності в якості позитивного чинника психологічного благополуччя особистості, вірною також можна вважати ідею про те, що не всі особистісні переконання, цінності й ідеали слід змінювати чи піддавати корекції протягом життя, особливо якщо вони є базовими утвореннями в індивідуальній структурі світогляду конкретної особистості. Також є ряд переконань й ідеалів, існування яких має забезпечувати особистості успішну соціалізацію, а їх руйнація може негативно вплинути на благополуччя особистості й особливості її соціального функціонування. Саме на виявлення таких базових переконань в структурі світогляду (справедливість, рівність, можливість досягнення взаєморозуміння тощо) і вірність цим ідеалам спрямовано цей фактор опитувальника.

З метою визначення валідності розробленого опитувальника було перевірено його очевидна і конкурентна валідність. Внаслідок опитування після пред'явлення авторського опитувальника респондентам було з'ясовано, що розроблена методика сприймалася досліджуваними як серйозний інструмент пізнання їхньої особистості, їх світоглядних переконань, після опитування респонденти стали більше

рефлексувати стосовно свого погляду на світ. Таким чином, зворотній зв'язок дозволив підтвердити **очевидну валідність методики**.

Заради визначення **конкурентної** (або критеріальної) **валідності** здійснено кореляційний аналіз між визначеними шкалами Опитувальника світоглядної пластичності й шкалами ряду методик: 1. Шкалою базових переконань Р. Янов-Бульмана (шкали прихильності світу, доброти людей і справедливості світу); 2. «П'ятифакторним опитувальником особистості» (шкали «прихильність-відособленість» і «експресивність-практичність» (в англійському варіанті опитувальника – «відкритість досвіду»); 3. Самоактуалізаційним тестом (шкала пізнавальних потреб). Слід зазначити, що жоден з існуючих нині валідних тестів не ставить собі за мету визначення самого феномену світоглядної пластичності, отож для перевірки конкурентної валідності було підібрано приблизні маніфестації, дотичні, з нашої точки зору, до феномену світоглядної пластичності, які відображені в існуючих методичних інструментах.

Отримані результати вказують на цілий ряд взаємозв'язків між змінними. Найбільший інтерес при визначенні конкурентної валідності для нас мають виявлені середні за силою і сильні кореляційні взаємозв'язки. По-перше, кореляції світоглядного ідеалізму зі шкалами прихильності світу (0,764), доброти людей (0,372) і справедливості світу (0,552) підтверджує наше трактування шкали світоглядного ідеалізму як маркеру світоглядної спрямованості орієнтації особистості на першочергову важливість ідеалів (справедливості, належного, ідеального) в процесі життєдіяльності. По-друге, наявність оберненого зв'язку між світоглядним песимізмом і справедливістю світу (-0,329) також підтверджує попередню гіпотезу про зневіру стосовно існування на практиці позитивних ідеалів у світі у респондентів, яким властиві високі бали за цією шкалою опитувальника. По-третє, було констатовано кореляції світоглядної принциповості зі шкалами прихильності світу (0,319), доброти людей (0,300) і справедливості світу (0,384), – це дозволяє стверджувати, що переконання у існуванні ідеалів справедливості і добра слід вважати тими базовими структурами світогляду особистості, які вона може принципово відстоювати в процесі своєї життєдіяльності.

Також було проаналізовано наявність взаємозв'язків між шкалами авторського опитувальника зі шкалами «П'ятифакторного опитувальника особистості» і шкалою пізнавальних потреб Самоактуалізаційного тесту. На особливу увагу заслуговує, по-перше, взаємозв'язок світоглядної пластичності зі шкалою пластичності-ригідності поведінки (0,598), оскільки він дозволяє підтвердити пов'яза-

ність пластичності на світоглядному рівні із проявами поведінкової пластичності; корелює із показником пластичності-ригідності також загальний показник Опитувальника світоглядної пластичності. По-друге, виявлена кореляція світоглядної критичності зі шкалою пізнавальних потреб (0,401) дозволяє констатувати загальну тенденцію до пізнання світу, критичного осмислення і переробки інформації із подальшим перетворенням у світоглядні переконання у респондентів, які отримують високі показники за шкалою світоглядної критичності. По-третє, було виявлено взаємозв'язок світоглядного ідеалізму зі шкалою довірливості-підозрілості (0,476), що також може слугувати підтвердженням нашого попереднього трактування змістового наповнення виділеної шкали опитувальника: респондентам із вираженим світоглядним ідеалізмом буде властива загальна відкритість світу й тенденція слідувати ідеалам навіть всупереч реальному негативному досвіду за рахунок загальної довіри по відношенню до людей і світу.

Висновки. У роботі було докладно описано алгоритм розробки і апробації опитувальника світоглядної пластичності на теоретичному, емпіричному і статистичному етапах роботи.

Вивчення світогляду особистості можна вважати актуальним значимим напрямком науково-практичних психологічних досліджень. В наш час існує ряд надійних валідних тестів, які в тій чи іншій мірі можуть бути корисними для досліджень ряду компонентів і аспектів індивідуального світогляду. Відкритим залишається питання науково достовірного способу дослідження світоглядної пластичності, що обумовило актуальність розробки авторського опитувальника.

Надійність створеного і протестованого Опитувальника світоглядної пластичності була статистично підтверджена через перевірку надійності частин тесту і проведення ретестового дослідження. Надійність половинного розщеплення, яка була встановлена за допомогою коефіцієнту кореляції Спірмена-Брауна, показала задовільні результати, методику можна вважати в достатній мірі однорідною і внутрішньо узгодженою. Ретестова надійність продемонструвала задовільне значення кореляції між пілотажним і повторним тестуванням при високому рівні статистичної значимості результатів. Висновком вищезазначеного стала констатація надійності розробленого Опитувальника світоглядної пластичності особистості.

Проведений факторний аналіз дозволив визначити емпірично і статистично доцільну структуру опитувальника. Внаслідок здійснення всіх необхідних процедур математичної статистики, нами було виокремлено п'ять

факторів, які в подальшому розглядалися в якості п'яти шкал авторського опитувальника. За допомогою сумарного показника за п'ятьма шкалами визначається загальний показник світоглядної пластичності. Перша шкала (світоглядної пластичності) визначає власне інтенцію до прояву пластичності при переосмисленні життєвого досвіду і світоглядних орієнтирів; друга шкала (світоглядної критичності) дозволяє виявити здатність до раціонального і критичного переосмислення світоглядних переконань на основі нового життєвого досвіду; третя шкала (світоглядного ідеалізму) визначає орієнтованість особистості на цінності й ідеали в процесі життєдіяльності; четверта шкала (світоглядного песимізму) визначає своєрідний вектор спрямованості світогляду особистості – «застрягання» на негативному минулому досвіді чи вірі в можливість отримання нового позитивного досвіду в майбутньому; п'ята шкала (світоглядної принципності) дозволяє відокремити інтенцію особистості від проявів світоглядної пластичності (у особистості все ж є базові переконання й принципи, які не підлягають зміні) від простої відсутності усталеного сформованого світогляду. Призначення опитувальника як інструменту, спрямованого на визначення світоглядної пластичності особистості, було підтверджено через очевидну і конкурентну валідність.

На основі цього, в кінцевому результаті маємо варіант тестової методики на 32 питання, що розподілені в 5 шкал, які разом утворюють авторський світоглядний особистісний опитувальник (ОСП, «Опитувальник світоглядної пластичності»). Методику можна вважати універсальною для застосування в наукових цілях. Перспективою подальших дослідницьких пошуків є адаптація методики в умовах іншого культурного середовища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурлачук Л. Ф. Психодіагностика: Учебник для вузов. СПб.: Питер, 2010.
2. Данильчева С. В. Исследование мировоззрения подростков и юношества на основе методики «Метафорический девиз жизни». Азимут научных исследований: педагогика и психология, 2019. № 8 (4 (29)). 287-290.
3. Катусенко С. Идеализм. Філософський енциклопедичний словник, В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін., Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, ISBN 966-531-128-X, 2002.
4. Кривега Л. Д. Мировоззренческие ориентации личности в условиях трансформации общества. Запорожье : ЗГУ, 1998.
5. Кузнецов О. І. Світогляд особистості як психологічна проблема. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні наук. Херсон. держ. ун-т, ф-т психології, історії та соціол. Херсон, 2019. № 1. 41–48.

6. Кузнецов О. І. Релігійний світогляд як фактор екзистенційної осмисленості життя. Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія, 2020. № 61. 95-119.
7. Леонтьев Д. А. Мировоззрение как миф и мировоззрение как деятельность. Менталитет и коммуникативная среда в транзитивном обществе. Томск: Томский государственный университет, 2004. 11–29.
8. Лютий Т. Песимізм. Філософський енциклопедичний словник, В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін., Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, ISBN 966-531-128-X, 2002.
9. Максименко С. Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. Київ: «Центр навчальної літератури», 2004.
10. Наследов А.Д. (2005). SPSS: Компьютерный анализ данных в психологии и социальных науках. СПб.: Питер.
11. Савчин М. В. Тест-питальник для діагностики фундаментальних світоглядних уявлень особистості. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні наук. Херсон. держ. ун-т, ф-т психології, історії та соціол. Херсон, 2021. № 1. 40–47.
12. Терно С. О. Світ критичного мислення: образ та мімікрія. Історія в сучасній школі, 2012. № 7-8. 27-39.
13. Титаренко Т. М. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості: монографія. Т. М. Титаренко, О. Г. Злобіна, Л. А. Лепіхова, К. О. Черемних, О. М. Кочубейник; ред.: Т. М. Титаренко. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012.
14. Тофтул М. Г. Песимізм. Сучасний словник з етики, Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. ISBN 978-966-485-156-2.
15. Хмелько, В. Е. Світогляд особи: психологічна структура і функції. Філософська думка, 1972. № 3. 30–38.
16. Хуторная М. Л., Баркалова Е. В. Психологический анализ компонентов понятия «мировоззрение». Перспективы науки и образования, 2018. № 2 (32). 188–191.
17. Шапиро Д. Автономия и ригидная личность. М.: Независимая фирма «Класс», 2009. ISBN 978-5-86375-158-0.
18. Штепа О. С. Опитувальник психологічної ресурсності особистості: результати розробки й апробації авторської методики. Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. № 39. 380-399.
19. Koltko-Rivera M. E. The Worldview Assessment Instrument (WAI): The development and preliminary validation of an instrument to assess world view components relevant to counseling and psychotherapy. Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering, 2000. № 61(4-B). 2266.
20. Koltko-Rivera M. E. The psychology of worldviews. Review of general psychology, 2004. № 8 (1). 3–58.
21. Kononenko O., Kononenko A., Stynska V., Kachmar O., Prokopiv L., Katolyk H. & Popovych I. Research of the factor structure of the model of world view settings at a young age. Revista Inclusiones, 2020. № 7(3). 98-116.
22. Nilsson A. A Q-methodological study of personal worldviews. Journal for person-oriented research, 2018. № 4(2). 78–94.
23. Woodard S. R. Toward a Comprehensive Worldview Measure. Graduate Student Theses, Dissertations, & Professional Papers, 2019. 11321.